Як прислів’я чудове,
йде від роду до роду,
що народ — зодчий мови,
мова – зодчий народу.

ВОГНИЩЕ РОДИННЕ

На світі білому єдине,
як і дніпрова течія,
домашнє вогнище родинне,
оселя наша і сім'я.

Ми відтоді початки лічим,
як муж з камінням і паліччям
за звіром кидався вдогонь,
а жінка берегла вогонь,

вогонь, що предки розкладали,
здобутий ними від тертя;
пожитки різні, причандали,
що перейшли з первобуття.

Й слова житейські необхідні,
що проростали, як зерня,
вогнем освячені і рідні:
горнутись, горниця, горня.

Хоч їх походження і різне —
немає в цьому дивини.
Та дух вітчизни, материзни
несуть і досі нам вони.

Слова, що доти їх не знали,
первісні трепетні слова,
що зігрівали і єднали, —
і мова врунилась жива.

В щасливі і в тяжкі години —
куди б нам не стелився шлях
не гасне вогнище родинне,
в людських запалене серцях.

З ОДНОГО ДЖЕРЕЛА

Де вам, друзі, траплялось,
щоб од міста, села
три ріки розливалось
з одного джерела?

Що не річка, то мова
прагне, рине у світ
од безсмертного Слова,
що про княжий похід.

Що не річка, то мова
з-понад волзьких степів:
це російська чудова —
гусел радісний спів.

Що не річка, то мова
з-над Славути-Дніпра:
українська чудова —
кобзи сонячна гра.

Що не річка, то мова,
де шипшини корал:

білоруська чудова —
ніжний видзвін цимбал.

Від Русі розливалось
три могутніх ріки.
І тепер побратались
на віки, на віки.

НАЙДОРОЖЧЕ

Синів і дочок багатьох народів
я зустрічав, які перетинали
гірські й морські кордони і на подив
багато бачили, багато знали.

Я їх питав із щирою душею:
— Яку ви любите найбільше мову? —
І всі відповідали: — Ту, що нею
співала рідна мати колискову.

А ВІДГАДАЙТЕ-НО: ЩО Я ТАКЕ?

Загадка

А відгадайте-но: що я таке?
Всі хочуть, як народиться дитина,
щоб я було красиве і дзвінке,
бо носить все життя мене людина.

(Ім’я)

ВІЧНО ЖИВА

А мова не корилася царю —
ані царю, ані його сатрапам,
з орлом двоглавим стаючи на прю,
що брав її у пазуристі лапи.

Несла устами відданих синів
мужицьку правду, ту, що є колюча,
сміялася з ненависних панів,
що їхня правда на всі боки гнуча.

Плюндрованій, не надавали прав,
немов на звіра, об'являли лови.
Орел впивався в душу, тіло рвав —
він був безмозкий, хоч і двоголовий.

Заборонити дереву рости,
ширяти вольній птиці у блакиті,
живій ріці між берегів плисти,"
ходити сонцю по своїй орбіті?

Заборонить дощеві поливать
гінке стебло, щоб не зросло колосся,
поетові — писать і малювать,
щоб приректи народ на безголосся?

О як хотіла, прагла воля зла,
щоб ти була лиш суржик мішанина:
щоб вічно недорікою була
на втіху скалозуба-міщанина!

Хай давню жуйку міщанин жує,--
воскрели, піднеслися духом люди.
Бо є в народу Жовтень, Ленін є,
і рідна мова є і вічно буде!

ВЕСЕЛКОВИЙ РОЗМАЙ

Порипують роменським шляхом гарби,
Сулою тихо хлюпають човни.
І плине люд з своїм нехитрим скарбом
на ярмарок у наші Курмани.

Вози на вигоні. Стирчать голоблі.
Корови й коні поблизу осель.
Горшки і хомути. Мішки картоплі.
І крутиться весела каруселъ.

А нам, малим, усе цікаве вдвічі:
хто звідкіля прибув до Курманів.
Вусатий дядько — з Ракової Січі,
той — з Білої Берези, той — з Тернів.

Хтось приміряє теплі рукавиці,
когось приваблює садовина.
— А ви звідкіль? — З Погожої Криниці,
ті — з Білопілля, ті — з Лебедина.

І назви в юнім серці зазвучали,
як щось казкове, дивне, чарівне,
немов далекі зоряні причали,
кудись манили, кликали мене...

Хто так назвав ті селища навколо?
Хто оспівав діброви і лани?
У небі місяць — як млинове коло,
а на землі — Климентові Млини...

Красо моя ти, Сумщино, Сумщино,
куди не кинь — барвистих слів розмай:

Ромен, Боромля, Липова Долина,
Березів Яр, Лука, Зелений Гай...

Так зберігає мова калинова
на гронах дивних свіжості росу,
щоб у майбутнє музикою слова
нести душі народної красу.

З ОДНІЄЇ МИ РОДИНИ

Загадка

З однієї ми родини
від Андрія до Ярини.
Як по одному, самі,
ми буваємо німі,
хоч і маєм різні назви
й добре знаєте всіх нас ви.
Певним станемо рядком –
заговоримо ладком.
Ми – писемності основа.
А без нас ніхто ні слова!

Що це таке?

(Літери абетки)

ДУХМЯНИЙ ДИВОСВІТ

У спеку й дощ – без паніки –
і ясним гожим днем
з учителем ботаніки
ми влітку в мандри йдем.

Гудінням бджіл озвучений
духмяний дивосвіт:
і паничі тут кручені,
і королевий цвіт.

А хто розбризкав схилами
під гомінке цвірінь
цю жовту цвіть на килими,
цю золоту яскрінь?

Лист голий із росинками,
холодний, а на споді –
покритий волосинками
і теплий. То в народі

і стали мати-й-мачуха
ці квіти називати:
холодний верх – то "мачуха",
а теплий спід – то "мати".

Спочинемо у тіні ми:
ось прямо біля ніг
із вузликами синіми
стоїть петрів батіг.

Та зовсім то не вузлики,
не плетив торочки, —
то неба сині кусники,
блакитні квіточки.

Всі назви ми записуєм
(а дощик — мов крізь сито).
Залитий парк мелісою —
немов меди розлито.

Уже до дому близько ми,
все рідне навкруги.
А нас дощу і блискавки
періщать батоги.

У спеку й дощ — без паніки
і ясним гожим днем
з учителем ботаніки
ми з подорожі йдем.

З КОСИ БУЗЬКО ЛЕТІВ НА БАЛКУ

Каламбур

З коси бузько летів на балку
(косар косу там брав на брус),
і сів бузько в дворі на балку,
на довгий дерев'яний брус.

РІДНЕ СЛОВО

Ти постаєш в ясній обнові,
як пісня, линеш, рідне слово.
Ти наше диво калинове,
кохана материнська мово!

Несеш барвінь гарячу, яру
в небесну синь пташиним граєм
і, спивши там від сонця жару,
зеленим дихаєш розмаєм.

Плекаймо в серці кожне гроно,
прозоре диво калинове.

Хай квітне, пломенить червоно
в сім'ї великій, вольній, новій.

КЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

Тарасик набігавсь,
примчав із двора.
Уже й за уроки
сідати пора.

Ось віршика вивчив,
задачі зробив.
В щоденник заглянув
тривогу забив.

Гласить неодмінний
шкільний записник:
"Принести до школи
клумачний словник".

Завдання у класі
він сам записав.
А що за словник то —
і досі не взнав.

Прибіг до бабусі,
що прала рушник:
— А що таке, — каже,
клумачний словник?

— Клумачний? — бабуся
на те хлопчаку. —
Та, мабуть, що носять
його в клумаку!

Сестричка сміється,
швидка на язик:
— Сам, — каже, — доклумай,
який це словник!

Та це вам не шахи,
це вам не лото:
кого не спитає —
не знає ніхто.

Спитав у сусіда —
вже дещо нове:
— В нас, — каже, — в будинку
письменник живе.

По радіо мову
веде про слова.
Слова — це перлини,
це дивні дива!

Піди ти до нього —
у нього книжки.
Він знає й розкаже
про всі словники.

Ну що ж, як розради
немає ніде,
в квартиру поета
Тарасик іде.

Ось дзвонить, заходить:
— Будь ласка, — гука, —
клумачного дайте
мені словника!

Поет усміхнувся:
— Ти просиш дарма:
клумачного, — каже,
в природі нема.

Клумачний... То, мабуть,
почулось... Пробач,
бо той, хто тлумачить,
той зветься — тлумач.

Буває, що слово
відоме давно,
а знає не кожен,
що значить воно.

І тут у пригоді
стає визначник
скарбів наших мовних —
тлумачний словник.

Тарасику, світла
твоя голова,
Ану, зустрічав ти,
наприклад, слова:

красуля, красоля?
Словник розгорни —
і зразу побачиш,
що значать вони:

красуля —красуня,
красоля — цвіток.
І тут же: краснуха —
хвороба діток.

Оце ж і тлумачний
словник! Зрозумів?
А є словники ще —
походження слів.

Любити життя —
звідси йде життєлюб.
А шлюб — від слюбитися
слюб — отже й шлюб!

Вивчатимеш мову:
слова — в голові,
любов до них — в серці,
в самому єстві.

— Слова в голові? —
розсміявся хлопчак. —
То, значить, для слів
не потрібний клумак!

Радіє письменник
з тямкого дружка:
— Як любиш, наука
тобі не важка.

Ціннюща в людини
до знань ненасить.
І їх за плечима,
тих знань, не носить.

— Спасибі! — Тарасик
додому побіг.
І ледве, зраділий,
ступив за поріг:

— Доклумав! — гукає
сестричці своїй.
А потім біжить
до бабусі мерщій.

Примчавши на кухню,
червоний, як мак:
— Бабусю, — кричить, —
не підходить клумак!

Ціннюща в людини
до знань ненасить.
І знань за плечима, —
гука, — не носить!

І ТАК І НАВПАКИ

Загадка

У нім — три літери, та ба —
іде на ньому молотьба.
А прочитай з кінця — і вмить
почне тобі мишей ловить.

(Тік і кіт)

ІЗ ПРАДАВНЬОГО КОРІННЯ

Що не мова — чудо, диво.
Чув, наприклад, ти оці
назви — як звучать красиво
білоруські місяці?

Перший — студзень, другий — люты,
третій місяць — сакавік,
а четвертий — красавік...
Скільки ніжності в них чути!

Місяці в болгар і нині
всі зовуться по-латині:
януарі, февруарі,
март, апріл, але другарі

назви знають ще й народні,
що живуть і по сьогодні.

Січень в них — великий Січко,
лютий — менший Січка брат,
і тому малий він Січко,
хоч зима й не йде на спад.

Березіль же — баба Марта...
І живий тут кожен місяць:
той ріку скував не жартом,
той чобітьми глину місить.

Все підмітили народи, —
календар життя, природи!
Дивовижно йдуть у парі
і январь і януарі!

Все красиве, все погідне
у сплетінні запозичень,
і близьке всім нам, і рідне —
січень — студжень, Січко — січень.

Чуєш? Наче нив подзвіння,
щойно вистигне колосся...
Із прадавнього коріння
проросло, переплелося...

ДОРОФЕЙ

Де я вперше чув російську мову?
На Роменщині, в глухім селі.
В пам'яті моїй зринає знову
спогад про дитинство на Сулі.

З тих років двадцятих бачу й досі:
коли голод гнав до нас людей,
жив у тітки нашої Ходосі
хлопець з Волги, звався Дорофей.

В латаній до нас приходив свиті,
грався з нами, за м'ячем гасав.
В нього очі — як волошки в житі,-
мов про нього Головко писав.

В хаті нас не двійко і не трійко,
не як з рукавички — як з мішка.
В тітки ж за Сулою Дорофійко
ріс коло ще меншого Мишка.

Якось він зайшов до нас у хату
(а було тоді йому літ шість),
до макітерки метнулась мати,
пиріжка дає, а він не їсть, —

взяв за пазуху, картуз на брови:
— Это я Мишутке понесу... —

Так спізнав я і чарівність мови,
і російської душі красу.

ЧИ ТО ЗЛІВА, ЧИ ТО СПРАВА

Загадка

Є слова — ну й цікаво!
Є слова — просто диво!
Прочитаймо їх з вами:
чи то зліва направо,
чи то справа наліво —
означають те саме.
Ось дивіться: корок, біб,
око, Кирик, зараз, піп...
Є ще й інші на умі,
та назвіть ви їх самі.

ГОВОРИ, ЯШКО, ІЩЕ РОЗКАЗУЙ!

Як була після війни розруха,
дядько Білик взяв торбину: що ж,
поки що прощай, ріка Ревуха! —
та й подався із синком за Сож.

Взяв він хліба й солі на дорогу
(бо дорога довга і важка).
Добре, що з собою на підмогу
підхопив кмітливого Яшка.

Тесля там робив хліви, сараї,
поправляв на зиму реманент.
А Яшко, як це в майстрів буває,
щось тесав та подавав струмент.

Од хлоп'ят почув він про героїв,
про відвагу їхню на війні.
І незчувся, як слова засвоїв,
білоруську мову і пісні.

І за кілька місяців по тому
(непомітно літній час зрина)
повернулися вони додому,
заробили бульби і зерна.

І Яшко став дітям говорити
все, що чув за Сожем від хлоп'ят.
Обступають хлопця наші діти,
розглядають з голови до п'ят.

Полонить Яшко, чарує навіть
дзвінко-ніжним білоруським "дзє".
Оголошує, чита напам'ять —
Янка Купала:
"А хто там ідзє?"

Білоруська мова — наче казка, —
вперше чують Таня, Коля, Гриць:
— Говори, Яшко!
— Ды калі ласка,
буду і чытаць і гаварыць...

І вони ізнов то біля хати,
то біля Ревухи бережка
сходяться гуртом, щоб розпитати,
щоб послухать Білика Яшка.

Де Яшко з'являється — одразу
неодмінний хвостик дітвори:

— Говори, Яшко, іще розказуй!
— Говори, будь ласка, говори!

НА КОЖНІМ КРОЦІ

В житті робив ти свій перший крок,
сьогодні в школу йдеш на урок.

А що ідеш ти, то робиш кроки, —
отак і вийдеш у світ широкий.

І раптом думка поміж думок:
а що за слово цей самий крок?

Тут щось цікаве таїтись може,
бо й слово кроква на нього схоже!

Та слово, друже, знань вимага,
в болгарській мові є крак [1] — нога.

А в білоруській є слово крочыць, [2] —
уже й не треба мізки морочить.

А як відкрились нам крок і крок, —
тоді звідкіль же російське шаг?

Згадай тут відстань, ту, на яку ти
ногою можеш вперед сягнути —

один раз ступиш — один і сяг,
а сяг прадавнє дало нам — шаг.

Отож і справді кінець мороці.
А що потрібно на кожнім кроці?

На кожнім кроці — знання, знання,
інакше йтимеш ти навмання.

СОБІНОВ СПІВАЄ

Собінов приїхав на гастролі.
Золотий сезон. Найкращі ролі.
Собінов співає на Вкраїні
ув "Онєгіні" і в "Лоенгріні".
Собінов співає в "Майській ночі".
Тисячі послухати охочі.

Наша опера заледве набирає сили,
й раптом — світове імення в ній оголосили.

Жовтню — перший лиш десяток. Ще зіяють рани,
ті, що нашому народу завдали тирани,

як була на рідну мову люта заборона,
як жорстоко її царська тиснула корона.

А сьогодні море звуків плещеться безкрає:
в українському театрі Собінов співає.

Але що це? Ярославець, корінний волжанин,
українською співає. Знак любові й шани.

Для волжанина, напевне, нелегка то праця —
кожне виплекати слово, знати, не збиватьcя!

Сотні слухать Лоенгріна, й Ленського охочі,
і Левка у "Майській ночі" слухать до півночі...

Грім овацій. Свіжі квіти. Захват по виставі.
Коло нього і артисти, й глядачі цікаві.

— Ви пробачте нам, — аж сяють молоді дівчата, —
а по-українськи важко ролі вам вивчати?

Він, симпатію відчувши в їхньому нестримі,
лиш очима усміхнувся, ще в костюмі й гримі:

— Може, декому і важко, та признатись мушу,
легко все мені красиве западає в душу.

У Москві я Заньковецьку бачив на гастролях,
українських корифеїв у найкращих ролях.

В юні роки з ними навіть виступав укупі,
у Сад омського Миколи в українській трупі...

В нашім мовнім багатоголоссі
Собінов хвилює нас і досі.
Золота сторінка не зів'яне.
То хіба ж могли тоді кияни,
як і харків'яни, й одесити,
на руках артиста не носити!

КЛАСНА ЗАГАДКА

Іще одна загадочка для вас:
прикметник означа найвищий клас,
споріднений з іменником співзвучним.
Лиш Й на К в кінці змініть — і враз

ви познайомитесь з маленьким учнем,
який не ходить ще і в другий клас...
Як почнете цей вірш читать спочатку,
то знайдете ви натяк на відгадку.

Який прикметник і
який іменник?

(Першокласний і першокласник)

ЗАГАДКА ДИТИНСТВА

Враження дитинства – ясновесні!
Слів краса! Звідкіль іде вона?
Наче загадки якісь чудесні:
рідна мова – дивна дивина!

Вперше у житті штанці крамні
хлопцеві придбали у Ромні.
Лиш надів – усі йому: —— Митянчик,
ти – як янчик!

-— Що за янчик? – хтось спитав. І сивий
батько наш поважно відповів:
-— Так говорять, коли хтось красивий,
так ми чули од своїх батьків...

я цікавивсь цього слова змістом,
в словниках шукав його стократ...
Та в Чехословаччині туристом
побував і розказав мій брат:

— Знаєш, хто наш Янчик благородний?
Як не здогадались ми? Це ж той

люблений словак, герой народний,
справді красень, Яношик-герой!

Я зрадів: усе — в єдинім слові,
все в іменні! Отже сумнів пріч.
Яношик! Але в розмовній мові —
Яншик, Янчик — ось у чому річ!

Слово пломенить червоним маком
(над легендою не владний час!).
Як його передали словаки?
Як воно долинуло до нас?

СЛОВО ЦЕ – СТАРОВИННА БУДОВА

Загадка

Слово це — старовинна будова
з гостряками мурованих веж.
Щойно зміниш ти наголос слова
цим одразу будову замкнеш.

Що це за слово?

(замок, замок)

ГУСИ

Професора Баженова [3] уроки
усе життя я буду пам'ятать.
Байки Крилова повторяли, поки
не навчимося правильно читать.

Професор нас вимовою чіткою
подивувать нагоди не минав:
— Читайте так: "Лозиною гнучкою
на продаж селянин гусей до міста гнав".
Читаючи, ви уявіть картину:
гусей, і селянина, і лозину.

І я згадав, як дядько Єлисей
наймав підпасичів гонить гусей:
ледь світ в Ромен погнать і дотемна
за двадцять верст вернутися з Ромна.
За те, що віджене гусей Марійка,
дивися, й набіжить якась копійка.
Але "гел-гел" для старшої сестрички
не раз слізьми кінчалося з незвички.

Згадав я на занятті той маршрут
і вже забув, чого сиджу я тут.
Професор бачить: — Митю Білоусе,
куди твої помандрували гуси? —
Певніше я спираюся на парту
від теплого професорського жарту.
А він киває — повторять за ним:
"Таж наші предки врятували Рим!"

Проказую рядок, але на думці
ізнов сестра, окраєць хліба в сумці...
І вже через гусей тих на траві
Ромен і Рим змішались в голові...
Не знаю я, чи справді від навали
спасли ті гуси Стародавній Рим,
а нас від злиднів трохи рятували,
коли я був малим...

ЧУДЕСНІ БАРВИ

Які чудесні барви у нашій рідній мові,
які відтінки різні від Сейму аж по Сян!
У Києві говорять інакше, ніж у Львові, —
і чорногуз, і бусол, лелека і боцян...

Так наче називаєш різновиди лелек ти,
а це лиш різні назви, синонімічний ряд.
А є ще риси мови, що звуться діалекти:
це говори місцеві на дещо інший лад.

На Київщині (в Літках) взуття зовуть обувка,
а огірок звичайний в Чернігові — гурок,
а кошик на Поліссі (в Іванкові) — кошувка,
і назви, і вимова різняться що не крок.

Раз якось на базарі професор із столиці
заговорив із дідом, що ягоди привіз:
— То, значить, на Поліссі вродили полуниці?
Я бачу, ви з-над Снові, із хутора Рогіз.

Дід витріщає очі — і як це може бути?
— То ви з Рогозу родом? Мо, інженер? Поет?
— Та ні, я просто знаю, як де говорять люди:
прислухуюсь до мови — і в цьому весь секрет.

СЛОВО ЦЕ ПРОСТЕ —— НЕ ДИВОВИНА

Загадка

Слово це просте — не дивовина
(зустрічаєм мало не щодня),
організму складова частина
і періодичне видання.

В цьому слові тільки й заковики:
другий склад наголоси – і вмент
означать почне воно великий
клавішний музичний інструмент.

Що це за слово?

(Орган, орган)

МИХАЙЛО СВЄТЛОВ ЧИТАЄ РУДАНСЬКОГО

Ні, їй-право, дивне сяйво є навколо слова!
Українську мову в Ялті чув я від Светлова:
про Руданського Степана принагідне мовив,
і полинув на Вкраїну вітру ніжний повів.

Ми з будинку йшли до моря смуглі, загорілі —
Луговською, Светлов і тут же — Вікстрем, Нонешвілі.
Говорили, що Руданський лікував тут хворих
і ходив по цих завулках і по цих ось горах.

— Да, — сказав Светлов, — Руданский — и поэт и личность. —
І додав по-українськи:— Співомовки — вічність!
Як там здорово у нього, — осміхнувсь грайливо, —
про торговців співомовка... я зіб'юсь, можливо:

"Зайшов мужик до крамниці,
а пани сміються:
— Тут не дьоготь, тільки дурні
одні продаються.

А мужик їм: — Тож нівроку
добре торгувалось,

щойно два вас таких гарних
на продаж зосталось..."

Бистрі скутери по морю мчали повним ходом,
а Светлов стояв високий, схожий з Дон Кіхотом.
Повідав нам співомовки з сатиричним вістрям,
всі сміялись, особливо Нонешвілі й Вікстрем.

НЕВМИРУЩИЙ РУШНИЧОК

На декаду в Ташкент з України
прилетіли і старші майстри,
і з молодшої їхньої зміни
два поети: обидва — Дмитри.

Заповняють картки в готелі,
аж підходить дівча:— Я — Зухра, —
усміхаються очі веселі
до гостей з-над Славути-Дніпра.

У руках записна в неї книжка:
— Хочу, — каже, — в концерті для вас
заспівати "Рушник" Малишка, —
підкажіть українські слова.

Переглянулись два поети
(щойно в світ "Рушничок" злетів):
сяк-так знають перші куплети,
а з останнього — кілька слів.

Та не знати свого — це ж сором,
і не скажеш про це Зухрі.
Що ж, згадаєм, мовляв, відтворим,
як звучить у нас на Дніпрі.

А воно, знайоме до болю,
в голові не все ожива.
Що робить? Дали собі волю —
повставляли свої слова.

І чудово Зухра проспівала,
заворожена зала була:
"Рідна мати моя, ти ночей не доспала
і водила мене у поля край села..."

Прозвучав "Рушничок", нівроку!
"Біс! — кричать узбеки. — Ура!"
Але якось через півроку
прибула на Вкраїну Зухра.

Виступає вона з концертом,
пісню в нашій столиці співа.
Із узбецьким легким акцентом
вимовля українські слова.

Та цікаво, що буде далі:
тут найвищі ноти бери,
бо Малишко сидить у залі, —
це помітили два Дмитри.

Пісня стелиться, пісня лине,
та чи автору це не в гнів:
слів Малишкових — дві третини,
а третина — слова Дмитрів.

— Видно, сплутали щось узбеки? —
насторожився поет. — Що таке? —
Щось незвичне, немов далеке,
але серцеві все ж близьке!

А Дмитри підвелися знишка
(поряд ложа їх — бенуар),
поглядають в партер на Малишка, —
аплодує Зухрі пісняр.

Та кому на серце не ляже?
І Малишко просяяв:— Біс!
Я не знав, що "Рушник" мій, —каже, —
варіантами вже обріс!

ЗЛИТКИ ЗОЛОТІ

Чи ти задумувавсь, відкіль оті
у нашій мові злитки золоті?
Як намистини, диво калинове —
частини мови!

Який співець, поет, який письменник
уперше слово вигадав — іменник?
Іменник! Він узяв собі на плечі
велике діло — визначати речі, —
ім'я, найменування і наймення:
робота. Біль. І радість. І натхнення.

Ну а візьмімо назву — дієслово,
само підказує, що діє слово!
Ще й прикладу на нього не навів,
а вже до півдесятка дієслів!

Прикметник дасть іменнику — предмету
якусь його ознаку чи прикмету.

Числівник може визначить тобі
число речей, порядок при лічбі.

А поспитай звичайного займенника,
за кого він у мові? За іменника!

(Хоч може цей наш скромний посередник
замінювать числівник і прикметник.)

Прислівник звик, незмінюваний в мові,
ознаки різні виражать при слові.

Сполучник каже: скромну роль я маю,
але слова я в мові сполучаю.

І частка мовить: слово я службове,
але людині чесно я служу.
І, будьте певні, в інтересах мови
і так і ні де треба я скажу.

А вигук може пролунать, як дзвін,
у мові, мабуть, найщиріший він!

"Ура! — гукнеш ти друзям неодмінно. —
Сьогодні з мови я дістав "відмінно"!"

Частини мови! Назви наче й звичні,
полюбиш їх — красиві, поетичні!

"Відмінно" заслужив ти. Знав — чудово.
Це за любов найвища з нагород.

Хто ж так назвав оці частини мови?
Назвали вчені.
Й підхопив народ!

ПРО ДАВНІЙ ПРЕДМЕТ

Загадка

Цей іменник означа предмет
для зрізання злаків і трави.
Прочитаєш ззаду наперед —
будь-що тисни ним чи сік дави.
Який це іменник?

(Серп, прес)

ЛІНИВОМУ НЕ РОЗГАДАТЬ НІКОЛИ

Загадка

Лінивому не розгадать ніколи,
кмітливому на відповідь — хвилина.
А буде наша загадка така:
три букви, означають те, що й поле.
Додай знак м'якшення — і вже тварина
з родини оленів, стрункa й прудка.

Що це таке?

(Лан і лань)

ЦЕ Ж ЯК ВІРШ!

Є ще люди сонні, наче сови,
а глухі до слова — це найгірш.
Ти до рідної прислухайсь мови,
прокажи відмінки — це ж як вірш!

Називний питає: хто ти? що ти?
Хоче він про наслідки роботи
і про тебе чути лиш похвали,
щоб тебе як приклад називали.

Родовий доскіпує свого —
хоче знати він: кого? чого?
І про тебе знать, якого роду,
що немає роду переводу.

Все давальний дасть — не жаль йому,
але хоче знать: кому? чому?
Знать про тебе, гожого на вроду,
що даєш і ти своєму народу?

У знахідного свої потреби:
він — кого? і що? — питає в тебе.
І кого всі ми за друзів маєм,
і що друзі роблять нам навзаєм?

А орудний хоче знать: ким? Чим?
У труді орудуй разом з ним.
Хоче знать: що здатний ти утнути?
Чим ти сильний? Ким ти хочеш бути?

А місцевий — де? В якому місці?
Хоче знати — у селі чи в місті?
Кличний закликає всіх навколо:
гей, Іване, Петре чи Миколо,
ви не будьте сонні та байдужі —
у житті нема нічого згірш.

Рідна мова! В ній слова — як ружі,
а самі відмінки — наче вірш.

НА УРОЦІ МАТЕМАТИКИ

Він до класу зайшов неквапливо,
крейду взяв і, немов чарівник,
вивів числа на дошці красиво:
— Ось вам ділене, частка, дільник.

Заспівало нам слово доданок,
мов дударик заграв на дуду;
а дільник — як щільник із дуплянок,
що дідусь нам зібрав у саду.

Частка, множник, добуток, остача —
квітів жмутик, і бджілка гуде;
оживають слова — і задача
веселіше до розв'язку йде.

Зачаровані мовним розмаєм,
що росою спадає з розгіль,
ми в учителя щиро питаєм:
— А від кіль це буяння? Відкіль?

— Від землі слова рідного соки, —
усміхнувсь він, скінчивши урок, —
Це — поезії небо високе,
що людину зове до зірок.

ВІН ПІСЛЯ РЕЧЕННЯ, ЦИТАТИ

Загадка

Він після речення, цитати
вмостився, схожий на гачок.

Всіх нас примушує питати,
а сам ні пари з уст — мовчок.

Що це таке?

(Знак запитання)

МУДРИЙ ПОРАДНИК

Загадка

Завжди можу стати в пригоді,
моїх вам порад не злічить.
І кажуть про мене в народі:
"Мовчить, а сто дурнів навчить".

Що це таке?

(Книга)

ДІЄ СЛОВО!

Бистрі очі, вмілі руки,
рухи точні, як слова.
Вияв радості і муки —
слова, мови плоть жива.

Де леміш і чересло —
розрослось колосся,
сиве жито поросло —
слово розцвілося!

Де сокири звуки чисті,
пилки виспіви прості,
тирси розсипи злотисті,
мови злитки золоті.

Де позначило тесло
біг коліс, полоззя,
де цвілося ремесло —
слово розцвілося!

Стружок кучері русяві,
сиві вуса конопель,
на Дніпрі, Сулі, Росаві —
не за тридев'ять земель.

Де загонило весло
в сіть йорша, лосося,
змислі слово проросло –
слово розцвілося!

Далі – лопать замість весел
і машина замість рук,
від старих простих ремесел –
в царство мудрості наук.

Щоб ракету понесло
в зоряне міжгроззя.
Де безмежне зір число –
слово розцвілося!

І ЯКБИ МОЯ БАБУСЯ ВСТАЛИ

— Любі діти, хто з вас тему візьме, —
каже вчитель, — тема не важка:

розказати про неологізми
на занятті мовного гуртка.

І знічев'я глянув на Марійку
(знали всі відмінниці ім'я).
Але Людочка, що мала з мови трійку,
руку підняла: — Давайте я...

Як це сталось — досі невідомо:
доказать запраглося в ту мить.
Та злякалась, розгубилась дома:
"Вийду... що я буду говорить?"

У дворі Тарасика зустріла:
— Що робити? — А Тарасик їй:
— Дам посібник. З мовознавства. Діло? —
Шмиг додому — і несе мерщій.

Люда дома книжку розгорнула —
ой, якраз цікава є стаття:
різних слів сучасне і минуле,
як слова народжує життя.

Низку слів докинула їй мама,
що з'явилися не так давно:
холодильник, кінопанорама,
телевізор, стереокіно...

І коли гурток зібрався знову —
інша справа! — Люда на гуртку
повела свою нехитру мову,
що й малим і старшим до смаку:

— Я читала, — повідає Люда
стишеній цікавій дітворі, —
що слова так само, як і люди,
молоді бувають і старі.

Кожен з нас неологізми знає:
це нові слова. Вони кругом.
А в старих їх словниках немає,
мотобол, фломастер, космодром.

А якісь слова обов'язково
тільки змінює життя живе.
То й буває, що відоме слово,
але значення його — нове.

В нашем побуті така новинка
для старих людей звучить невклад:
каблуки – шпильки, вид мебли – стінка,
а портфель квадратний – дипломат.

і якби моя бабуся встали,
здивувались теж би, що двірник –
не людина, як вони вважали,
а на склі машини очисник!

Учні тепло, дружно засміялись
і незчулись, як настав кінець.
Люда щиро: —— Ой, я так боялась! –
А Марійка: —— Що ти? Молодець!

Вчитель каже: —— Клас тебе заслухавсь, —-
Кращого й чекати я не міг. –
Люда ж знов: —— Це не моя заслуга, —-
це мени Тарасик допоміг!

ПЕРШЕ – СНІП ПО ОБМОЛОТІ

Шарада

Перше — сніп по обмолоті
на покрівлю хати,
друге — жінка, ще точніше —
материна мати.

А коли в одному слові
поєднаєш те і те —
буде квітка, що весною
жовтим цвітом зацвіте.

Що це таке?

(Кульбаба)

ЯК ЦАР ПОВЕЛІВ

Доводилось чути мені:
"Навіщо ті коми дурні? —
Казав п'ятикласник-хлопчак. —
Зі слів зрозуміло і так!"
На це я казав у одвіт:
є притча старезна, як світ,
переказ про вирок царя,
коли привели бунтаря.,
Слузі він диктує в ту мить:
"Карати не можна простить".
Той пише, як цар повелів,
а коми не ставить між слів.
І ось на майдані для страт —
бунтар у кайданах. І кат,

що мав за царя відомстить.
"Карати, не можна простить",-
слуга об'явля рішенець.
Аж руку підносить мудрець
(усі шанували його):
— Не так прочитав ти, слуго. —
Бо встиг зазирнуть тайкомл,
що коми у тексті нема.
Взяв вирок, поправив умить:
"Карати не можна, простить".
Побачив, що кома змогла?
Така колись притча була!

МОЖЛИВОСТІ ПРЕФІКСА

Загадка

Префікса можливості безмежні.
Пари слів, що змістом протилежні,
префікс може в значеннях зрівняти.
Але що там довго мізкувати?
Префікса до слів додаймо з вами —
різні стануть означать те саме;

Що це за префікс?

Напів… (напівправда – напівбрехня, напівсвітлий – напівтемний, напівсолодкий – напівгіркий і т.п.)

ВЕСЕЛЕ СЛОВО

Добре слово настрій, дух підносить;
забувати, друже мій, не варто,

що для настрою і жарту досить
просто теплого людського жарту.

Як народ веселе слово творить?
Ось по кризі йде дідок бровастий,
зустрічає дядька і говорить:
— Де б оце його отут упасти?

Дядько теж боїться посковзнутись,
але йти йому уже певніше.
Не минув нагоди усміхнутись:
— Та вже падайте, де вам зручніше...

І обидва розсміялись гучно:
ковзанку пройшли благополучно.

Ось улітку (квіти на газонах),
сміючись, біжать дівчата юні,
будівельниці в комбінезонах,
крейдою оббризкані красуні.

І за мить уже шпаркі дівчата
вносять козли крізь скляні дверини.
Й тут же Мотря, дівчина завзята,
блиснула очима в бік Марини:

— Як би це розбити шибок зо три?
Ти заходь, Марино, звідсіля ось... —
А Марина їй: — Та бачиш, Мотре,
я ж оце й сама вже націляюсь.

І обидві розсміялись гучно:
козли пронесли благополучно...

Ти звертав увагу, друже милий,
що таке в житті веселе слово?
Гумор надає людині сили,
коли в серці сяє веселкове.

СКОРО ВЖЕ КАНІКУЛИ

Нам гулять, звичайно, ніколи,
в школі все для нас цікаве.
Але скоро вже канікули —
нас нові чекають справи.

Жовтень каже: — Дощ я висію
й чисте небо вам готове!
Ми ж на свята у Киргизію
і — в похід на Алатоо...

Землю білою нам дратвою
Дід Мороз прошив на славу.
В ці ж канікули ми в Латвію
гайнемо на Даугаву!

Травень каже: — Повзеленюю
буйним зіллям кожну хату.
Ми ж на свята — у Вірменію,
до підніжжя Арарату!

По дощах земля стужавіє —
здійсним літні мри давні:
в червні їдемо в Молдавію,
до Дністра, в зелені плавні!

А з Молдавії у Грузію
нам дорога недалека.

З усіма своїми друзями
ми знайомі ще з Артека.

Про кіно, було, там споримо
чи про книжку, що читаєм.
Вам цікаво, як говоримо,
коли мов усіх не знаєм?

Хто грузинською, марійською...
Коли ж разом братнім клубом
всі говоримо російською,
бо її, як рідну, любим.

Нам гулять, звичайно, ніколи,
в школі все для нас цікаве.
Але скоро вже канікули —
нас нові чекають справи.

ДВІ КРАЇНИ

Шарада

До умови шаради простої
тут ми Африку мусимо вставити;
в ній до назви країни жаркої
Бо попереду мусим добавити —
й принесуть нам у кліматі зміну
дивовижні словесні химери ці,
і потрапим ми в іншу країну,
що вже буде в Південній Америці.

Які це країни?

(Лівія й Болівія)

ПРИЧАРОВАНА

Раїсі Карагезян [4]

Сквером жінка миловидна
йде зі школи з дітками:
східний тип (з обличчя видно),
порівнялись швидко ми.

Усміхається: — Так пряжить
тижнями останніми,
що мої малята кажуть —
наче в Єревані ми!

Взагалі ми з Зангезура
свій вірменський рід ведем.
В нас, як каже ваш Сосюра,
щастя зоряний едем.

Що не слово, то такою
мовою співучою!
Ідемо попід густою
липою квітучою.

— Як, — питаю, — ви, вірменка,
нашу мову вивчили?
— А читаючи Шевченка!
Мабуть, це пришвидшило!

"Кобзаря" читала в вузі,
час у ночі крадучи.
"Стажувалася" в бабусі
у селі Безрадичі.

Як співали молодички
"Продай, милий, сиві бички",
часом підпрягалася, —
від душі сміялася...

— Що ж найперше стало вабить?
б ж якась основина?
— Українська пісня, мабуть, —
нею причарована!

АББАС І МИКОЛА [5]

Два гарні поети відомі у нас —
киянин Микола й бакинець Аббас.

Як з'їдуться разом ці двоє братів,
подовгу смакують красу рідних слів.

Миколу хвилює розмова жива,
Аббаса питає про їхні слова:

— Чечек у вас — квітка, як чічка у нас.
— І кюль у нас — квітка, — говорить Аббас.

— То й наша кульбаба іде звідсіля?
— Так, — каже Аббас, — луки й вам звеселя.

Микола русалок згадав на Дніпрі.
— Цікаво: русалка у вас — су пері!

— Тут, бачиш, два слова, бо су — це. вода,
а з неї русалка — пері — вигляда.

Жартує Аббас, бо русалок не раз
стрічав у Шевченкових творах Аббас.

Смакують, до суті доходять самі.
Микола напам'ять чита Насімі.

Рядків переклали не сотню, не дві, —
це чічки духмяні, це квіти живі!

Киянин Микола й бакинець Аббас
прозорістю слів милувались не раз:

— Ах, чудо-слова: чи Десна, чи Басань!
— А ваші дива: Сумгаїт, Ленкорань!

Аббасові сниться безмежжя Дніпра,
Миколі завжди — білопінна Кура.

Тому про них друзі говорять у нас:
бакинець Микола-й киянин Аббас.

СТАЮТЬ У ПРИГОДІ

Загадка

Коли твір якийсь готую,
різні речення пишу,
щось, буває, я цитую,
мову вводячи чужу.
Але, любий мій читачу,
як для вас її позначу?
Тут уже не допоможуть
ані коми, ні крапки,

у пригоді стати можуть —
здогадались ви?

(Лапки)

МАЛЕНЬКІ ПОСЕСТРИ

Оляночка після школи
гостює в Литві у Агне.
І радісно, як ніколи,
зелена їм рута пахне.

Ось Агне біжить на ґанок
стрічати погожий ранок,
а там застає Олянку
і каже: — Доброго ранку!

— Лабас рітас! — Олянка їй.
Давай умиватись мерщій.
Воркують собі дівчатка,
завжди нерозлучні, в парі.

У Агне — сині очатка,
в Олянки — очиці карі.
Беруть газету в кіоску
(на вулиці повно люду):

— Я буду вивчать литовську!
— А я — українську буду!
Злетів шпачок на полянку,
примчав на траву, на попас.

— Он шпак! — зраділа Олянка.
І Агне зраділа: — Шпокас!

А ген ріка недалеко.
І Агне: — Он гандрас бродить!
Олянка: — А в нас — лелека!
Не схожі слова, виходить.

Олянка хотіла б нині
буть з Агне в Києві в парі.
У Агне — очата сині,
в Олянки — очиці карі.

Вже й вечір. А рута пахне.
Та ніч насуває з-над плес.
— Добраніч! — говорить Агне.
Олянка: — Лабос нактьєс!

ПІДПРИЄМСТВО І ЗАТОКА

Загадка

Двоскладове наше слово —
підприємство промислове,
а знак м'якшення додай —
буде вже частина річки
чи затока невеличка.

Що за слово? Відгадай.

Власне, два тут слова (з різним
наголосом навіть).
Хочеш — підкажу тобі я:

це —

(завод і заводь)

СІМ'Я

Ти чув таке: сім'я — держави ланка?
Я розкажу, яка в нас є сім'я:
Дід — українець, баба — росіянка,
онук — туркмен. (І їхній родич — я.)

Ніде не приймуть хлопця за чужого;
куди не киньте — скрізь його рідня.
І Київ свій для нього, і Чарджоу [6],
і він про всіх турбується щодня.

Чорнявий хлопчик: в маму а чи в тата?
Батьки ж бо — українка і туркмен.
Яка ця хата мовами багата,
ще й славна розмаїтістю імен.

Олекса — діда звали. Баба — Люся.
Батьки — Рахман і Ольга, син — Мурад.
І мови — тата, мами і бабусі —
звучать, як спів, і їм хлопчина рад.

А якщо мама хоче супу з гречки,
бабуся — щі, а татко любить плов?

Тоді пораду проти суперечки
дає їм Котляревський знов і знов:

"Де згода в сімействі,
де мир і тишина,
щасливі там люди,
блаженна сторона..."

Тоді всміхаються батьки і діти,
як всі щасливі люди на землі.

В оселі їх витають заповіти
Шевченка, Пушкіна й Махтумкулі.

СЛОВЕЧКО ПІДВЕЛО

Яка чудесна кожна мова!
Але слова мотай на вус.
Як не уважний ти до слова,
то може трапитись конфуз.

Бо є омоніми міжмовні,
відомі вченим з давнини:
слова однакові назовні,
та різні значенням вони.

І дуже легко помилиться —
суцільні рифи навкруги:
болгарське булка — молодиця,
вонявка в Чехії — духи,
а білоруське бульба — й зроду
картопля... Он які діла!

Та розкажу я вам пригоду,
яка в Молдавії була.

До піонерського будинку
край мальовничого села
у табір праці й відпочинку
юнь з України прибула.

Знайомляться загони, класи:
гука вожатий і своїм,
і гостям теж: — Интр-ац-ла-каса!
що значить: "Просим вас у дім!"

Наш хлопець, до дурнички ласий,
Не знав, що каса в них — це дім.
— Ще й не робив, а вже до каси! —
гукнув, пожвавившись: — Ходім!

Нічого дивного немає,
що збоку смішно всім було.
Подумати — і то ж буває:
отак словечко підвело!

ДО ПОЕЗІЇ ЛЮБОВ

Є на київській околиці
восьмирічка в Крюківщйні.
Знаєш, чим відома школа ця
всій великій Батьківщині?

Слідопитами завзятими
(йдуть на пошук знов і знов).
Їхні будні робить святами
до поезії любов.

А музей! Хлоп'я з указкою
вірш читає... Ряд портретів...
Гомонить живою казкою
біля школи Сад поетів.

Почуття ж бо стільки теплого
в них до воїна-співця!

В пам'ять кожного полеглого
посадили деревця.

У поезію закохана
дітвора розкаже радо
про Герасименка й Когана,
Чумаченка і Отраду.

Ось рядочки безіменнії —
ким написані? Коли?
Щоб узнать — в Москві, в Вірменії
слідопити побули.

Що читаємо, що бачимо,
затамовуючи подих, —
все зусиллями дитячими
в літніх зібрано походах.

Кожне з них душею чулою
як перлин, тих слів шука
до обірваного кулею
поетичного рядка.

Рюкзачок — їх амуніція,
більш нічого в них немає.
Але кажуть, що й міліція
на шляхах їм козиряє.

МАЛЕНЬКА, МЕНША ВІД МАЧИНИ

Загадка

Маленька, менша від мачини,
ні з ким не стану на борню.

А при читанні, коли треба,
й людини мову зупиню.

Що це таке?

(Крапка)

ВОНИ ДЛЯ РЕЧЕННЯ БАГАТО ВАЖАТЬ

Загадка

Вони для речення багато важать:
турботливо обнімуть, як дружки,
і вставлені слова й цитату вкажуть,
Давайте ж назовем їх. Це —

(Дужки)

ЧИ ВАЖКО РОЗГАДАТЬ?

Як розгадать, звідкіль походить слово,
що дивиться на тебе загадково?

Таких птахів стрічали-бо не раз ви,
що зробули звукоподібні назви:

у росіян кукушка, знана птиця
в болгар її сестриця – кукувіца.

А півень – кокот у слов’ян справіку
(бо й ко-ко-ко, —— не тільки ку-ку-рі-ку!)

В прадавній Індії: куккутас – когут,
а схоже у Литві: кукутіс – одуд!

А одуд у болгар за збігом дивним
зоветься жартома… циганським півнем…

А якщо назви не звукоподібні?
Зусилля додаткові тут потрібні.

Буває слово: вдаєтесь до нього —
не промовляє спершу вам нічого.

А назва не звичайна, не безлика, —
у ній прихована краса велика, —

над назви островів, архіпелагів, —
як місто-сад Алма-Ата в казахів.

Для них не тільки милі звуки в слові,
а Батько Яблук це в казахській мові.

А чом болгарське місто зветься Враца?
До нього вхід — між скель ворітця — вратца.

А в нас село — чом зветься Ніжиловичі?
Колись жили мисливці — мужі ловчі!

Та щоб збагнути слова суть чудесну,
теж треба вергати руду словесну.

Як роблять це невтомні і натхненні
талановиті мовознавці-вчені.

ЗЛИТА Х ХВОСТКОМ ЦЯ КРАПКА

Загадка

Злита з хвостиком ця крапка,
невелика, власне, лапка.
Робить паузу, всім знайома.
Як вона зоветься?

(Кома)

ШЕНІ ЧІРИМЕ [7]

Р. Чілачаві

Слів грузинських, де я виріс,
не учили ми.
Але чув я чудо-вираз —
шені чіриме.

Чий високий дух, як гори, —
тим відмірено
брать чуже на себе горе —
шені чіриме.

Лихо в друга чи в сусіди
висне гирями: —
"Най мені твої всі біди —
шені чіриме".

Чий широкий дух, як море, —
тим відмірено
брать чуже на себе горе —
шені чіриме.

Біль словами гасять люди
щемно-щирими.
Хай наш вік щасливим буде —
шені чіриме!

А ХТО Я?

Загадка

Я такий же, як знак розділовий,
і відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
я пишусь не внизу, а вгорі.
Спробуй лиш написати ім'я —
зразу стану потрібним і я.

(Апостроф)

ВИПАДКОВА НАЗВА

— Ти знаєш, друже, що може слово
з напів'ясного нам джерела
предмету назву дать випадково,
і назва влипне, як там була!

Тарасик слухав мене, завмерши,
уже до бесід зі мною звик. —
Коли англійці ступили вперше
до австралійців на материк
і там уздріли якусь тварину —
сумчасте диво на двох ногах —
подивувались якусь хвилину,
аж гульк — тубілець іде на шлях.

Англієць якось йому зненацька:
— Що за тварина ця чудернацька? —
Та слів англійських не чувши й близько,
знизав плечима той: — Кенгуру!
(що означає по-австралійськи
"не розумію", "не розберу").

Отак і стало це кенгурисько
відоме в світі як кенгуру.
Все, бачиш, сталось тут випадково,
а не зітреш ти його нічим:
для австралійців і рідне слово,
але як назва — немов вітчим.

ПРО ПІВНЯ

Чом півень, як співа, очей не одкриває?
Тому, що він по пам'яті співає!

(Французький жарт)

— Але ж удень співає рать співоча,
а півень і вночі — як потороча!

(Репліки цікавого хлопця)

Красень півень по подвір'ю ходить.
А про нього ви хіба не вчили,
що з тропічних джунглів він походить,
де курей уперше приручили?

Любленець індійського народу,
знаний там цей красень гребенястий,

як провісник сонячного сходу,
вічний символ радості і щастя.

Де індійська голуба Малакка
чи південний інший осередок —
правив за будильник цей співака,
красеня сьогоднішнього предок.

А для нас диковина велика:
спить собі співун під дахом дому
й раптом — леле — як закукуріка!
А секрет, мій друже, ось у чому:

екваторіальні дні і ночі
в різні пори дивовижно рівні:
в час той самий — хочеш чи не хочеш
засинали й прокидались півні.

Сонця схід завжди о шостій ранку,
захід же — увечері о шостій.
У години ці й вели співанку
когутові предки пишнохвості.

Тож кричать півні вночі й понині
без ніяких примх і забаганок,
бо в цей час на їхній батьківщині
саме починається світанок.

ТРІШЕЧКИ НАПРУГИ

Загадка

Нумо трішечки напруги,
ось вам і подробиці:

перше тут — предмет, а друге
що з предметом робиться.

Як би речення словами
не були заклечані,
досить легко ми їх з вами
визначимо в реченні.

Хто вони?

(Підмет і присудок)

ЩЕ ПРО СПІВУНА

— Це ви так розповіли про півня, —
чи не він — улюблений ваш птах?
Бляшані його фігурки дивні
і мені стрічались на дахах!

(З розмови з Тарасиком)

Справді, півень — птиця, що єдина
має від годинника ключі,
що й спросоння нам, котра година,
сповіщає завжди уночі.

Взять індика, що в дворі калдика,
павича красуня-хвастуна, —
не замінять белькотом і криком
нам нічного часу вістуна...

Предок нашого словечка голос —
слово gal, а вже від нього шлях

і до півня — по-латині gallus, —
адже й справді голосистий птах!

ЖАХЛИВА ПЛУТАНИЦЯ

Тарасик, як метелик,
пропурхав до півдня.
Оце б дивитись "телик",
та є ще завдання.

І власні назви спішно
на завтра вчити став:

— "...наприклад, Рим, Рубіжна,
Гаїті, Кокчетав..."

І все це вчити мусим...
Нащо воно мені? —
Повів тут батько вусом:
— Ні, — каже, — синку, ні.

До назв усі ми звикли,
дорослі і малі.
А уяви, що зникли
всі назви на землі.

Задумали ми нині
у Харків чи Москву,
чи на своїй машині
в мандрівку світову.

Мчимо в шаленім леті,
а вздовж усіх шляхів

ні назв на всій планеті,
ані вказівників.

Машини, мотоцикли,
автобуси довкіл.
А власні назви зникли —
країн, і міст, і сіл.

Кругом шляхи безмежні,
по рейках мчить експрес.
Летять швидкі й пожежні
куди? Нема адрес.

З-за рубежу прибулець
шука Алма-Ати —
ні назви міст, ні вулиць —
куди йому іти?

Летить туристська група,
у неї повно скарг:
не зна, де Гваделупа,
а де Мадагаскар.

Жахлива плутаниця.
А бач, до цього зла
така собі дрібниця,
як назва, довела!

НАЗВА РІКИ

Загадка

До країни знань ішов мандрівник
і зустрів цікаві складники:

поєдналися префікс і числівник
і зробились назвою ріки.

Яка це назва?

(Прип’ять)

МАМУТ

Іще в добу льодовикову
людина зустрічалась з ним.
Коли ж із ним спіткалась знову,
він був лиш рештком викопним.

Не взнаєш, хоч кричи ти пробі,
як звавсь цей велет за життя,
бо назва мамут у Європі —
пізніших років набуття.

Та що за слово? Ні в німецькій,
ані в французькій, ані в грецькій,
ані в слов'янських основних
немає з ним зв'язків прямих.

І їдуть вчені поліглоти
в Сибір, у царство холодів — —
у краї вічної мерзлоти
шукати мамута слідів.

Дерзай, хапайсь за кожну вістку,
збирай по капельці, питай:
це ж з мамута слонову кістку
відсіль вивозили в Китай.

Це ж тут легенд про нього повно
з льодовикової пори —
про зріст його, про довгу вовну
й загнуті бивні догори.

Що ходить він попід землею,
такий великий, як гора.
Надміру ж вирине із глею —
ковтне повітря й помира.

Тож уявлявся він народам,
що з Півночі вели свій рід,
як велетенський від природи
невиданий підземний кріт.

Підземний кріт? Шукавши ниті
(як знаємо з книжок тепер),
про це в минулому столітті
дізнавсь російський вчений Бер [8].

Хоча радіти годі, мабуть,
але задуматися слід:
є у естонців слово maamutt,
що й означа — підземний кріт!

Естонія й Сибір... Можливо,
це дивно вам: де Крим, де Рим?
Та все сприймається, як диво,
з прадавнім звірем викопним!

ДІЄСЛОВО, НЕ В'ЯЖЕТЬСЯ З РУХОМ

Загадка

Дієслово, не в'яжеться з рухом.
Його змісту не знать просто сором:
як без префікса — сприйметься слухом,
а як з префіксом — сприйметься зором.

Яке це дієслово?

(Казати, показати)

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

Я радий, що ти, Тарасику,
так підріс і так зміцнів,
що читаєш нашу класику
і сьогоднішніх співців.

Мов стрибком ловця обачного
ти за роги взяв бика.
А давно питав "клумачного"
у бабусі словника?

Нині клунком не врятуєшся,
бо словник важенний — страх!
той, що ним ти користуєшся —
в одинадцяти томах.

Букви золотом відтиснено:
кожне слово — золотник.
Між братів-народів визнано
український наш словник.

Мово, ти — відкрита часові,
мужня, ніжна і дзвінка;

муки, помисли Тарасові,
серце Лесі і Франка.

Скільки сонця полудневого
у Тичининській добі!
Скільки сяєва Вишневого,
співу Рильського в тобі!

Я радий, що ти, Тарасику,
так підріс і так зміцнів,
що читаєш братню класику
і сьогоднішніх співців.

Бо гордиться Батьківщиною
кожен сущий в ній язик.
Дух братерства, дружбу щирую
прославляє наш словник.

Не пусті красиві видива,
не словес примхлива гра.
В ньому сталь аустенітова [9],
поклик Тронки Гончара.

Не реклам вогні неонові —
спів у серці й на устах.
А рядки — як шви Патонові
в наших зоряних мостах!

ЩО ЗА ЗНАК — СТРУНКИЙ, МОВ СПИС?

Загадка

Що за знак — стрункий, мов спис,
він над крапкою завис,
спонука до поклику.

Хто ж бо він?

(Знак оклику)

ЩОБ ДУЖЧЕ СВІТОМ ДОРОЖИТЬ

В. Пепі

Путі-дороги перехресні
верстали прадіди й діди
і назви нам земні й небесні
лишили в мові назавжди.

Ті — крем'яні лани орали,
ті — полювали дичину,
а ті — по сіль дорогу знали
у Крим або в Галичину.

Ось відкіля з земними збіги
в космічних назвах без кінця;
сузір'я там — Граблі, Чепіги,
Візничого, Орла й Стрільця!

Котрийсь поет із предків наших,
що гречку сіяли в полях
і їздили по сіль на мажах,
у небі взнав Чумацький Шлях.

О ця туманна світла смуга
в безмісячну прозору ніч!

І щем, і радість в ній, і туга,
і вічна загадка сторіч...

А ген – накат в имлистих бликах –
мов припорошений узвіз. –
І сім отих зірок великих
в народі звуть – Великий Віз.

Сіяє в будні він і в свята
й несе цю назву недарма:
чотири зірки – коліщата,
три – війя – дишло до ярма.

А що за зірочка-мигачка
біля середньої блищить?
Маленька зірка – то Собачка
за возом назирці біжить.

Женеться, злюще, дзявулисте,
біжить притьмом, не попуска –
сирицю хоче перегризти,
що кріпить дишель до візка.

Спинити дума колісницю
завзятий цуцик-бігунець:
коли перегризе сирицю —
настане світові кінець...

Та ми говоримо усюди,
що треба вічно в мирі жить.
А цю легенду склали люди,
щоб дужче світом дорожить!

ЗАГАДКА З РОЗГАДКОЮ

Акростих

Розтина блакить, гостроголова,
Аж до зір готова досягти;
Космонавтики вона основа,
Екіпаж споряджено — лети!..
Тут, у вірші, й відповідь готова,
А тобі — лишається знайти.

ПЛАСКІ, ЛЕДЬ ВИГНУТІ ПРЕДМЕТИ

Загадка-жарт

Пласкі, ледь вигнуті предмети
стоять укупі кружкома.
Про них стосовно до кебети
говорять люди жартома.

Коли це тара, то нічого:
уставиш, як відсутні й дві.
Але сміються з тих, у кого
нема одної в голові.

Що це таке?

(Клепки)

ЩО ЗНАЧИТЬ СЛОВО "ЗНАЧИТЬ"?

Федько, розумна голова,
а робить все недбало.
Крізь зуби цідить він слова,
говорить як попало.

Як тільки двоє-троє слів —
одразу: значить, значить.
І вже не раз таке він плів,
що важко розтлумачить.

Вже стільки з ним було розмов
старання друзів марні.
Федько вживає знов і знов
слова паразитарні.

Раз на запитання просте —
що значить слово "значить"? —
сказав: це, значить, значить те,
що слово "значить" значить!

Потішив він своїх дружків
(ой Федя бідолашний!).
Сміявся з ними й брат федьків,
армієць учорашній.

Хоч трохи й сором за Федька,
та як з халепи вийти?
Заводить мову здалека:
— І хлопець не дурний ти.

Та ба! вчепивсь в одне слівце
не контролюєш мови.
А що по суті значить це?
Лінивство розумове!

ЯКИЙ ЦЕ СПОСІБ І ЯКИЙ НАРОД?

Загадка

Подумай, не ломися без пуття
в незамкнуті самими нами двері.
Звичайне слово — спосіб відбиття
малюнків, літер, знаків на папері.
Читатимеш назад — скажу зарані —
уже постане представник народу,
який живе в Туреччині, в Ірані,
на території Близького Сходу
(подекуди і в нас на Закавказзі).

Відгадуй. Не здавайсь ні в якім разі.

(Друк і курд)

ХЛІБ І СЛОВО

У стінах храмів і колиб
сіяє нам святково,
як сонце, випечений хліб
і виплекане слово.

І люблять люди з давнини,
як сонце незагасне,
і свій духмяний хліб ясний,
і рідне слово красне.

Бо як запахне людям хліб,
їм тихо дзвонить колос,
і золотом сіяє сніп
під жайворона голос.

І, мабуть, тому кожну мить
бешкетнику-харцизі

їх слово батьківське звучить
як заповідь у книзі,

цей сплав чудесний, золотий
з ядристих зерен літер:
"Не кидай хліба, він — святий,
не кидай слів на вітер!"

НА ПРОСТОРІ

Загадка

Як станеш на просторі ти,
скажи, що це за диво:
і видно край, але дійти
до нього неможливо.

(Обрій)

КРУГЛА КУЛЯ

Загадка

Кругла куля непроста,
голуба, велика:
без будинків там міста,
без води там ріки;
без людей і без землі
і шляхи, і гори,
і моря, і взагалі
всі земні простори.

Що це таке?

(Глобус)

КОЛИ ЗАБУВ ТИ РІДНУ МОВУ

Коли забув ти рідну мову —
яка б та мова не була —
ти втратив корінь і основу,
ти обчухрав себе дотла.

Коли в дорогу ти збирався,
казала мати, як прощавсь,
щоб і чужого научався,,
й свого ніколи не цуравсь.

Ти ж повернувсь душею бідний,
не просто розгубив слова,
немов якийсь Іван безрідний,
Іван, непомнящий родства.

Не раді родичі обновам.
Чи ти об'ївся блекоти,
що не своїм, не рідним словом
із матір'ю говориш ти?

Ти втратив корінь і основу,
ти обчухрав себе дотла,
бо ти зневажив рідну мову,
ту, що земля тобі дала,

ту, що не вбили царські трони,
ту, що пройшла крізь бурі всі,
крізь глузи й дикі заборони
й постала нам у всій красі.

Сяйних перлин тобі не шкода,
адже, набувши вищих прав,
те, що дала сама природа,
ти добровільно занедбав.

В пальті строкатім, як афіша,
крикливі модні кеди взув.
А мати? Де ще є рідніша
за рідну, котру ти забув?

Для тебе й Київ — напіврідний,
і Мінськ піврідний, і Москва...
Бо хто ти є? Іван безрідний,
Іван, не помнящий родства!

ВІДГАДАЙ ОБОВ'ЯЗКОВО

Загадка

Відгадай обов'язково
назву цього міста:
невелике буде слово
випечене з тіста.

Яке це місто?

(Калач)

ДИВНЕ РОЗМАЇТТЯ

Друже милий, ти помітив
до краси людську любов?
Скільки є на світі квітів —
стільки є на світі мов.

Холоди чи хмари грізні —
розцвіли в погожі дні
квіти різні, ранні й пізні,
восени і навесні —

і червоні, як троянди,
і рожеві, як піон,
і зелені, як лаванди,
і фіалкові, як сон.

Так і мови: ті, мов квіти,
що буяють між осель,
інші — ті, що рвуть граніти
ломикаменем між скель.

На душі в людини свято:
як чудово, що вони
різні всі, що їх багато,
квітів сонця і весни.

У барвистім розмаїтті
мови — дивна дивина.
Порожніш було б на світі —
зникла б навіть хоч одна.

Дуже сильна — ти помітив?
до краси людська любов.
Скільки є на світі квітів —
стільки є на світі мов.

ПРО ВІЩО МОВА?

Загадка

До мене можна з річки доплисти,
мене дівчина може заплести,
дід як знаряддя — на плечі нести.

"К" спереду відкинеш — полечу,
почуєш тільки як я задзижчу.

Що за слово?

(Коса, оса)

І СТАЛА... ЦИФРОЮ

Загадка

Летіла птиця на морозі,
над хатами зимовим днем;
згубила літеру в дорозі
і стала... цифрою з нулем.

Що це таке?

(Сорока, 40)

ЯК ОДНА СІМ'Я

Брат з кордону прибув!
І на цілих п'ять днів!
Як Тарасик почув —
за Митька порадів:

стереже рубежі!
І питає Тарас:

— Як же там, розкажи,
на заставі у вас?

— В нас кордон на замку,
щоб ніхто не проліз.
А бійцю впам'ятку
прикордонний девіз:

прикордонник ніде
не попустить. Не жди!
Там, де олень пройде,
й він повинен пройти.

Якщо тільки гряде
небезпека якась —
прикордонник пройде
там, де й оленю зась.

Щирий голос Митька
повен палу, вогню:
— А вже дружба яка —
видно навіть з меню!

Сибіряк подає
то пельмені, то щі.
А полтавець своє —
українські борщі.

А грузин підоспів —
шашлики йому всмак!
Син казахських степів
подає беш-бармак.

Ми — зіркі сторожі.
Ми — пильнуєм довкруж.
Не порушить межі
ані миша, ні вуж.

Перебіжчиків там
ми ловили не раз:
І Петро, і Рустам,
І Расул, і Реваз,

І Грицько, й Ованес,
І Хамід, і Ахмад.
І лазутчик, як пес —
власній шкурі не рад!

Глядь — уже й повели
(знов ворожий провал!):
"Ну не хлопці — орли!—
каже наш генерал. —

Насторожі весь час:
не з якихсь там роззяв.
Глянеш — кожного з вас
у сини б собі взяв!"

НА ГОРІ ТАРАСОВІЙ

На гілках зелені брості,
в небі хмари бязеві.
Біля пам'ятника гості
на горі Тарасовій.

А гостей же так багато
в цій порі весновій:

всенародне світле свято
"В сім'ї вольній, новій".

Не Дніпра рокочуть хвилі —
сплески океанові:
то співають на могилі
"Заповіт" у Каневі.

То не грім хмарину вразив
зблисками грозовими —
"Заповіт" гримить Тарасів
всього світу мовами.

Росіянин: как бушует
старый Днепр под кручей...
білорус: каб было чутна
як грыміць грымучы...

А високий італієць
тягне басовито:

che si oda il muggito
del fiume stizzito. [10]

А болгарин з чистим серцем
слов'янина-брата:

да се виждат, да се чува,
как реве реката...

Ти, індійцю із Калькутти,
їхав так далеко ти.
І твоєї мови чути
переливні клекоти.

Вслухайсь, друже із Тулузи,
у слова пророка ти...
І звучать в словах француза
переливні рокоти.

В морі музики – по вінця –
щемні підголоски там
тануть в серці українця
невимовним лоскотом.

Бо зринає в тім хоралі
сиротя невкутане
і кобзар на Кос-Аралі,
муштра і шпіцрутени.

Наче грім хмарину вразив
зблисками грозовими –
"Заповіт" гримить Тарасів
всього світу мовами:

"Поховайте та всавайте,
кайдани порвіте
і вражою злою кров’ю
волю окропіте"...

Грім травневою порою –
то слова Боянові
над Чернечою горою
в предковічнім Каневі.

ПРО ЧОЛОВІКА Й ДІЖКУ

Загадка

Словечко це – не загадка-підніжка,
а не вгадаєте, мабуть, повік:
читаєш наперед – велика діжка,
назад читаєш – бідний чоловік.

Що це таке?

(Кадіб і бідак)

ДИВО КАЛИНОВЕ

Солов'ї на калині,
на ялині зозуля.
Через гори й долини
лине пісня з Посулля.

Мова в ній калинова,
древа сонячна гілка,
серця тиха розмова,
калинова сопілка.

І мости калинові
до братів до народів,
в сім'ї вольній і новій
всьому світу на подив.

І на кручах дніпрових
травня повінь зелена.
На мостах калинових
калинові знамена.